

JULIA DOMITRAK
Wydział „Artes Liberales”
Uniwersytet Warszawski
ul. Nowy Świat 69, 00-046 Warszawa
e-mail: juleczka.dom@hotmail.com

NAZWY ISTOT MŁODYCH W GWARACH POLSKICH
NA BRASŁAWSZCZYŹNIE –
KONKURENCJA FORM RODZIMYCH
I ZAPOŻYCZONYCH¹

SŁOWA KLUCZOWE: polskie gwary kresowe, słowotwórstwo, nazwy istot młodych, afiks, interferencja, rejon brasławski

KEYWORDS: Polish borderland dialects, derivation, names of young creatures, affix, interference, Braslaw region

NAMING YOUNG CREATURES IN POLISH DIALECTS
OF THE BRASLAW REGION – A TENSION BETWEEN THE NATIVE
AND THE BORROWED FORMS

ABSTRACT: The rivalry between the Belarusian, Russian and Polish forms in Polish dialects of Braslaw region can be easily traced in the terms of lexical category denoting young creatures' names (baby animal names). On the one hand, we observe the use of the dominating young creatures' names formed by means of the (Lithuanian)-Belarusian affix *-uk*, on the other hand, the North-Polish *-ak* and the Russian *-onok* (also in the adapted form *-onek*). This is due to the co-functioning of several languages that constantly interact and influence the Polish language. The comparison of the number of derivatives in the register and the number of usage in the texts collected in the electronic corpus shows that despite the expansion of foreign affixes in Polish dialects, native forms still maintain their position and are frequently used.

¹ Referat został wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Małe języki Europy”, organizowanej przez Instytut Filologii Słowiańskiej UW r we Wrocławiu 23 maja 2016 r. Niniejszy tekst jest jego wersją zmienioną i rozszerzoną.

Dzisiejsza Brasławszczyzna to graniczący z Litwą i Łotwą rejon brasławski, który znajduje się na północnym zachodzie Republiki Białorusi. Miasto rejonowe Brasław leży w obwodzie witebskim. Badany obszar w znacznym stopniu pokrywa się z przedwojennym powiatem brasławskim województwa wileńskiego, który obejmował też pograniczne wsie na Litwie. Współcześnie (2009 r.) rejon brasławski zamieszkuje 29 175 osób, w tym 5 444 Polaków (18,6%), 18 843 Białorusinów (64,6%), 4 160 Rosjan (14,2%). Liczba Polaków mieszkających w mieście wynosi ok. 32%, na wsi 68% (Перепись 2009, s. 110)².

Wielojęzyczna i wielokulturowa ludność ziem pogranicznych budzi zainteresowanie etnografów i językoznawców, stanowiąc ważny przedmiot badań naukowych. Brasławszczyzna jako obszar przenikania się kultur, religii i języków była obiektem wieloletnich badań Elżbiety Smułkowej wraz z zespołem (Iryna Budźko, Nijola Birgiel, Olga Guszczewa, Helena Kazancewa, Inessa Kuryan). Owocem ich pracy jest dwutomowa monografia *Brasławszczyzna. Pamięć i współczesność* (Smułkowa 2009, 2011). Monografia, która jest poświęcona w szczególności historii, sytuacji socjolingwistycznej i językom regionu brasławskiego, zawiera słownik „dwujęzycznych mieszkańców rejonu” oraz duży zbiór tekstów mówionych (polskich, białoruskich, dwujęzycznych i mieszanych, oraz starobrzędowców). Inne podejście teoretyczne i metodologiczne do tej problematyki przedstawia Janusz Rieger w monografii *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Brasławszczyźnie* (2014). Autor analizuje sytuację językową badanego obszaru, wskazując główne cechy polszczyzny gwarowej, zwraca uwagę na współfunkcjonowanie wyrazów zapożyczonych i rodzimych, pokazuje ponadto frekwencję wybranych par wyrazowych. Praca zawiera słownik³ liczący ok. 5000 wyrazów oraz „hasła rzeczowe”, które pokazują w tekstach ciągłych zmieniające się warunki historyczne, życie codzienne, społeczne i religijne mieszkańców badanego obszaru. Obszar ten przyciągał także uwagę językoznawców z Instytutu Językoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Białorusi i wielu innych.

Sytuacja językowa polszczyzny na Brasławszczyźnie jest zróżnicowana. Pod względem językowym rejon brasławski można podzielić na dwie części: wschodnią i zachodnią. We wschodniej części, gdzie było mniej wsi polskich, mówiono gwara białoruską, rzadziej posługiwano się językiem polskim. Obecnie językiem prymarnym tamtejszych Polaków jest gwara białoruska, rzadziej język rosyjski. Polszczyzna na ogół nie jest używana na co dzień, chociaż znają ją ludzie starsi. Kontakt z językiem polskim u osób starszych ogranicza się dzisiaj głównie

² *Перепись населения 2009. Национальный состав населения республики Беларусь*, t. III. Минск 2011. Pozyskano z <http://www.belstat.gov.by>.

³ Oparty głównie na nagraniach i zapisach Anny Stelmaczonek-Bartnik, Barbary Jasinowicz (z lat 2000–2005), Wiktora i Elżbiety Minkszymów, Natalii Ananiewej, kartotekach Wiaczesława Werenicza.

do czytania książeczek do nabożeństwa, śpiewania pieśni religijnych, słuchania kazań – język polski pełni tu funkcję sakralną. W zachodniej części obszaru sytuacja wygląda nieco inaczej. Było tam więcej wsi zamieszkałych przez przekazującą polszczyznę z pokolenia na pokolenie drobną szlachtę oraz więcej polskich wsi chłopskich, co sprzyjało używaniu polszczyzny w lokalnych kontaktach pomiędzy miejscowościami. Liczne wywózki w latach 1939–1941, wyjazdy do Polski, a także do Łotewskiej SRR po roku 1945, masowe przenoszenie się do miast w związku z podejmowaniem pracy – wszystko to doprowadziło do drastycznego zmniejszenia się na tych terenach liczby ludności polskiej.

Po 1945 roku ludność napływowa z różnych stron byłego ZSRR, a także młodzież we wzajemnych kontaktach posługuje się językiem rosyjskim lub gwara białoruską. Natomiast ci, którzy urodzili się tu w czasach, gdy ziemie te należały do Polski (tj. w latach 1922–1939), do dziś na co dzień posługują się językiem polskim. Znają język rosyjski ze szkoły, jak również język słyszany w radiu bądź telewizji i posługują się nim w różnych sytuacjach oficjalnych. Pokolenie średnie (urodzone w latach 1940–1960) znacznie rzadziej używało języka polskiego. W zachodniej części rejonu do niedawna zachowały się liczne rodziny, a także nieliczne wsie, w których językiem prymarnym jest język polski w jego regionalnej odmianie (Rieger i in. 2002).

Język polski na Bratysławszczyźnie jako fenomen na styku kilku państw⁴ jest zagrożony wymarciem z powodu wciąż zmniejszającej się liczby użytkowników. Jeśli porówna się dane ze spisu ludności z lat 1931 i 1999 w dzisiejszym powiecie brasławskim na Białorusi, to widoczne są istotne różnice w liczbach mieszkańców deklarujących język polski jako ojczysty – 65,6% ludności (1931 r.) wobec 2,58% ludności (1999 r.)⁵. Współcześnie sytuacja wygląda inaczej⁶, gdyż użytkownikami polszczyzny są przeważnie przedstawiciele najstarszego pokolenia. Młodzież i dzieci mieszkające w obu częściach rejonu najczęściej nie znają języka polskiego, niektóre uczęszczają na fakultatywne zajęcia i poznają tam współczesny język polski (język prasy i telewizji), nieraz uczą się też regionalnej odmiany języka. Niemniej jednak język polski w rejonie brasławskim przetrwał mimo trudnych

⁴ Większość dawnego powiatu brasławskiego znajduje się dziś w granicach Białorusi, mniejsza część należy do terytorium Litwy.

⁵ E. Smułkowa za P. Eberhardtem podaje, że według spisu ludności z 1931 r. język polski jako ojczysty deklarowało 65,6% mieszkańców powiatu, a narodowość polską – 62,2%. Według spisu ludności z 1999 r. w dzisiejszym rejonie brasławskim na Białorusi język polski jako ojczysty deklarowało 2,58% ludności wobec 25,47% ludności deklarującej narodowość polską (Smułkowa 2009, s. 104).

⁶ Dane spisu ludności z 2009 r. odnoszą się do obwodów bez podawania danych dla poszczególnych rejonów. Dlatego cytowanie liczb odnoszących się do całego obwodu witebskiego miałyby się z celem.

warunków historycznych i społecznych, a polszczyzna jest jeszcze pielęgnowana i używana przez najstarsze pokolenie w niektórych miejscowościach.

Na przykładzie wybranej kategorii, a mianowicie nazw istot młodych, chciałabym przedstawić zasób formantów tworzących ten inwentarz (zarówno charakterystyczne dla badanego obszaru, jak i mniej liczne czy jednostkowe, powstałe pod wpływem języków obcych), a także pokazać różnorodność form współfunkcyjnych na badanym terenie oraz podać frekwencję poszczególnych typów słowotwórczych.

W języku ogólnopolskim kategoria nazw istot młodych jest mało liczna, ale charakteryzuje się produktywnością, wyrażaną formantem paradygmatycznym na *-ę* (w lm. *-ęta*) i sufiksalnym na *-ak* (Grzegorzczkowska, Puzynina 1998, s. 429). Formant *-ę* jest starszy, ma on źródło w prasłowiańszczyźnie, zaś charakterystyczny dla Mazowsza sufiks *-ak* jest nowszy⁷. W polszczyźnie występuje także formant *-uk*⁸ w kilku nacechowanych regionalnością nazwach istot młodych używany z odcieniem lekceważenia: w nazwach osób, np. *Cyganiuk*, *hetmańczuk*, *lokajczuk*, lub w nazwach zwierząt, np. *sarniuk*, *parsiuk*, *psiuk*, a także w regionalnej nazwie grzyba *maśluk* (Grzegorzczkowska, Puzynina 1979, s. 204).

W białoruskim języku literackim, jak i w większości gwar białoruskich, głównym wykładnikiem kategorii nazw istot młodych jest formant paradygmatyczny na *-’a* (*-’o*), np. *ягн’я* / *ягн’ë* ‘jagnię’, *парац’я* / *парац’ë* ‘prosię’. Nazwy te są również tworzone za pomocą charakterystycznego sufiksu *-an-* (*-’an-*)⁹, np. *кацян’я* ‘kocię’, *буслян’я* ‘pisklę bociana’, por. brus. *бусел* (Аванесов 1964, s. 167; Бірыла, Шуба 1985, s. 259; Крывіцкі 2003, s. 169). W gwarach białoruskich w nazwach istot młodych także występuje formant *-uk* (*-’uk*)¹⁰, np. *ціп’ук* ‘kurczę’, *лас’юк* ‘łoszę’ lub *-onak* (*-’onak*)¹¹, np. *дзіц’ёнак* ‘dziecko’, *цял’ёнак* ‘cielę’. Szerzenie się typu słowotwórczego na *-onak* jest osobliwością gwar białoruskich północno-wschodniego areału dialektologicznego (Barszczewska, Jankowiak 2012, s. 123). Ten typ słowotwórczy jest produktywny i ma charakter regionalny, por. gwary witebskie, homelskie, mohylewskie, mińskie (Сцяцко 1977, s. 197–201). Leksykalny atlas gwar białoruskich podaje, że w rejonie brasławskim notowano formy

⁷ K. Czarnecka podaje za Dobrzyńskim (1974), że pierwsze derywaty z sufiksem *-ak* były notowane na początku XVII w. (Czarnecka 2009, s. 91).

⁸ Zapisany w rejestrze zapożyczonych formantów sufiksalnych (Długosz-Kurczabowa, Dubisz 2006, s. 368).

⁹ Natomiast tworzenie formacji określających nazwy istot młodych z sufiksem *-onak* tłumaczy się wpływem języka rosyjskiego.

¹⁰ Ten typ słowotwórczy jest produktywny w gwarach południowo-zachodnich i na Polesiu (gwary brzeskie, grodzieńskie).

¹¹ Cechą charakterystyczną jest wymowa nieakcentowanego *o* jak *a* – tzw. akanie, typowe dla rosyjskiego i białoruskiego języka literackiego, dla znacznej części gwar białoruskich i rosyjskich, jak i dla gwar polskich na Brasławszczyźnie.

z sufiksami *-*ok*, *-*opok*, np. *казлёнак // казлянёнак, ваўчанёнак, кацёнак, гусёнак // гусянёнак, вуцёнак // вуцянёнак*, we wschodniej części również *-uk*, por. *казляюк // казьялюк, ваўчулюк* (ЛАБНГ мара 40, марау 73–74, марау 115–116).

W języku rosyjskim charakterystycznym i najbardziej produktywnym sufiksem tworzącym nazwy młodych zwierząt oraz istot niedorosłych jest *-онок* (w liczbie mnogiej *-ата*), np. *волчонок, мышонок, орлёнок*. Dla tworzenia nazw istot młodych wykorzystywano także inne sufiksy: *-оньш*, *-ик /-чик*, rzadziej *-ок*, np. *гусёныш, змеёныш, бегемотик, крокодильчик, дельфинчик, малёк, белёк* (Шведова 1980, s. 174, 201–202; Земская 2011, s. 38, 211).

W gwarach polskich na Ukrainie repertuar formantów tworzących nazwy istot młodych jest bardzo bogaty: dominują rzeczowniki na *-ę* oraz *-ątko*, także liczne formacje z *-ak* wraz z rozszerzonym wariantem *-aczek* oraz *-uk* i *-uczek*, pod wpływem ukraińskim pojawiają się formacje z *-a / -à* i *-atko / -etko*, notowano też pojedyncze przykłady z *-enia*, *-eniatko*, *-ynię*, *-yniętko*, *-yniątko*, *-aczę /-acza* (Czarnecka 2009, s. 90–97).

Na Kresach północno-wschodnich charakterystyczne dla tej kategorii są sufiksy *-ak* (Turska 1983, s. 19; Dubicka 1986, s. 74) oraz *-uk* (tworzący również deminutiva). Sufiks *-uk* odnotowano w gwarach na Wileńszczyźnie (Turska 1983, s. 19; Dubicka 1986, s. 72; Dwilewicz 1997, s. 63–64; Dawlewicz 2000, s. 93; Rieger i in. 2006) oraz na Kowieńszczyźnie (Karaś 2002, s. 260–261; Rieger i in. 2006). W gwarach polskich na Litwie za pomocą sufiksu *-uk* tworzone są poszczególne grupy tematyczne, m.in. bardzo liczną grupę stanowią wyrazy będące nazwami zwierząt lub ptaków, w tym istot młodych, np. *kabaniuk, wroniuk, zwierzuk* (Rutkowska 2006, s. 99).

Opisując osobliwości słotwórcze języka polskiego na Wileńszczyźnie XVI–XVIII w., Z. Kurzowa wskazuje m.in. na produktywność formacji deminutywnych na *-ek*, *-ka*, *-ko*, *-ik*, zwłaszcza ich szerokie zastosowanie w zdrobnieńiach drugiego lub trzeciego stopnia z formantami *-eczka-*, *-eńka-*, *-uszka-*, *-uszczka-*, *-eniatki*. Przyrostek *-uk*, *-czuk* dość często występował w XIX wieku w tekstach pisarzy kresowych, był używany zwłaszcza w rzeczownikach zdrobniałych, u J. Chodźki *dzieciuk, wieprzuk*, u Karłowicza¹² *cieluk, cieluczek, kurczuk*. W dzisiejszej polszczyźnie wileńskiej, jaką posługuje się ludność pochodzenia wiejskiego, pojawiły się nowe formanty, np. *-atko*, *-eniatko*, *-utka*, *-ucha* (Kurzowa 1993, s. 250–256).

Uwagę B. Dwilewicz, że w języku mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie „formant *-uk* nie jest jednym formantem służącym do urabiania nazw istot młodych” i że „wykorzystywane są w tym celu również sufiksy charakterystyczne

¹² W *Podręczniku czystej polszczyzny dla litwinów i petersburszczan* Karłowicza zamieszczona została przestroga przed używaniem pewnych zdrobnień rzeczowników na *-uk*, *-uczek* oraz przymiotników na *-eńki*, które były uznawane za cechę prowincjonalną (Kurzowa 1993, s. 252).

dla języka ogólnego, lecz nie cieszą się one taką popularnością jak formant *-uk* i są używane w sytuacjach oficjalnych”, można odnieść także do Braślowszczyzny (Dwilewicz 1997, s. 63).

Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej (2017), zawierający ok. 13 400 haseł, przedstawia mowę polską ludności wiejskiej oraz miejskiej z terenów dawnych Kresów północno-wschodnich, deklarujących się jako Polacy. Podstawą materiałową słownika są zapisy tekstów nagranych przez autorów w latach 1987–2008 na dawnych Kresach i na Łotwie. Wykorzystane zostały też materiały z artykułów i książek innych autorów w okresie od 1925 do 2013 r. Autorzy wyróżniają następujące odmiany terytorialne polszczyzny – na Litwie Wileńskiej, Litwie Kowieńskiej, Białorusi Zachodniej, Białorusi Wschodniej oraz na Łotwie (SMPP 2017, s. 5–6). Słownik uwzględnia formy nazw istot młodych także z obszaru Braślowszczyzny. Spośród wyrazów należących do badanej kategorii liczne są formacje na *-uk*, np. *kukawiuk* ‘pisklę kukułki’, *lisiuk* ‘lisek’ LW, *łosiuk* ‘łosię’ LW, *motyluk* ‘motylek’ LW, *nutruk* ‘młode nutrii’ LW, *pawuk* ‘młody paw’ LW, *plisiuk* ‘pisklę pliszki’ LK, *szczuruk* ‘młoda mysz’ LW, *trusiuk* ‘króliczek’ LW, BZ. W słowniku nie zanotowano nazw istot młodych na *-onek / -onak* (formant występuje w kilku deminutywach *lasonek* ‘lasek’ LK, *świronek / świronak* zdr. od ‘świron’ lub ‘mały spichrz’ LW, BW).

Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny (2012) przedstawia nazwy istot młodych na czterech mapach¹³. Na całym terytorium przeważa formant paradygmatyczny *-a* pod akcentem (*dzici^la*, *żarabi^la*, *ciel^la*, *szczeni^la*, *jahni^la*) lub rozszerzony *-ania* (*-enia*, *-ynia*) (*kaczani^la*, *sabaczeni^la*, *husieni^la*, *kutyni^la*). Na północnym zachodzie i północy rozpowszechnione są akcentowane formanty *-ak* (*dzici^lak*, *kacz^lak*, *szczeni^lak*, *ciel^lak*) oraz *-uk* (*kacz^luk*, *kizi^luk*, *ciel^luk*, *parasiuk*, *sobacz^luk* // *szczeni^luk*, sporadycznie *dzieciuk*). Sufiksy te często występują wymiennie w tym samym punkcie (Czurak i in. 2012, s. 32–41).

Podstawą materiałową niniejszego szkicu są nagrania z początku XXI wieku, w większości zebrane w elektronicznym korpusie tekstów gwarowych. Wykorzystano ok. 70 godzin nagrań magnetofonowych Anny Stelmaczonek-Bartnik oraz Barbary Jasinowicz z lat 2000–2005, także nieliczne nagrania Krystyny Rutkowskiej z dzisiejszej Litwy. Analizuję materiał zebrany z obszaru współczesnego regionu braślowskiego po stronie białoruskiej, w mniejszym stopniu uwzględniam materiał z historycznej Braślowszczyzny, tj. ze strefy przygranicznej, znajdującej się obecnie po litewskiej stronie granicy. Większość nagrań pochodzi z zachodniej części badanego obszaru, informatorami były głównie osoby z najstarszego pokolenia. Dużą pomoc stanowi wspomniany słownik braślowski J. Riegera,

¹³ Wśród omawianych w atlasie wyrazów znalazły się: *dziecko* (mapa 7), *kacze* – *gęsie* – *kocię* (mapa 8), *szczenię* (mapa 9), *żrebię* – *cielę* – *prosię* – *jagnię* (mapa 10).

bogatego materiału dostarcza zwłaszcza wykorzystany w monografii słowniczek rzeczowników zebranych we wsi Gajdy przez Natalię Ananiewą (prawie 3500 wyrazów; maszynopis z 1974 r.) oraz *Słowniczek wyrazów gwarowych, używanych w okolicach Dryświat, Gajd i Widz* Witolda i Elżbiety Minksztyków (ok. 1200 wyrazów; 2010).

W gwarach polskich na Bratysławszczyźnie w nazwach istot młodych w grupie ok. 120 rzeczowników dominuje formant **-uk** – 28% wyrazów. Mniej liczne są derywaty z formantami **-onek** / **-onok**¹⁴ (18%) i ogólnopolskim **-ak** (12%), natomiast nieliczne lub wręcz jednostkowe są formacje na **-ę** / **-ęć**, **-ątko** / **-ątek**, **-czyk**, **-ik**, **-ek**, **-ok**, **-ysz**, **-unia**, **-ka** (**-eńka**, **-eczka**, **-utka**).

Formacje z **-uk**

-uk (**-uk**)

baraniuk ‘baranek’: *Jedna owieczka przyniosła dwóch baraniuków* Ba, GajA Δ SPGL¹⁵ *baraniuk* Niem, SMPP *baraniuk* LW, LK, BZ; **bocianiuk** ‘mały (młody) bocian’: *Jak mówi jajka [bocian] wyrzuci, to na wojna, a jażeli bocianiuka, to na głód* Bi, GajA Δ SPGL *bocianiuk* Jez, SMPP *bocianiuk/bacianiuk/bucianiuk* LW, LK; **cieluk** ‘cielę’: *Trzymali cielukou, nie mieli gdzie stawać nie było tych postrojek* Gaw, MM, GajA (brus. gw. *цял'юк*) Δ Kurz *cieluk*, SPGL *cieluk* Jez, Niem, Wiln, *cialuk* Kow, SMPP *cieluk* LW, BZ, *cialuk* LK; **dzieciuk** ‘dziecko, dzieciak’: *Rodziła dzieciuka i pazwali jej pakazać* Bi, *Dzieciuki, nie wyrabiajcie się!* MM (brus. gw. *дзяц'юк*) Δ SPGL *dzieciuk* Kow, Niem, Wiln, SMPP *dzieciuk/dzieciuk/dziaciuk* LW, LK, BZ; **gołębiuk** ‘piskłę gołębia’ GajA Δ SMPP *gołębiuk/gułębiuk* LW; **jagnięuk** ‘jagnię’ MM (brus. gw. *ягн'юк*) Δ SPGL *jagnięuk* ‘jagnię, baranek’ Niem, Wiln, SMPP *jagnięuk/jagnięuch/jegniuk* LW, BZ (Wi); **jaskółuk** ‘piskłę jaskółki’ GajA Δ SPGL *jaskółuk* Jez, SMPP *jaskółuk* LW; **kaczuk** ‘kaczętko’ GajA Δ SGPKarł notuje *kaczuczek* z Litwy, SMPP *kaczuk* LW, BZ (Wi); **kociuk** ‘kotek’ MM Δ SMPP *kociuk/kaciuk* LW; **koźluk** ‘koźlą, koziołek’: *On'a przywykła, leci, szuka jak swoj koźluk już jejny* Ba, GajA Δ SMPP *koźluk* LW; **kurczuk** ‘kurczę’: *Jeżeli chce tam kurczukow, to już matka tedy da tam kopiejka* Ba, *Jes tam i kurczuki wszy'skie je* Gal, *A tute'j źdżobajo kurczuki* kWi, GajA (brus. gw. *курч'юк*) Δ Kurz *kurczuk*, SPGL *kurczuk* Ejsz, Jez, Kow, Wiln, SMPP *kurczuk/kurczuk*

¹⁴ Zapożyczony *-onok* (po miękkiej spółgłosce) i *-onek* w postaci zaadaptowanej traktuję jako warianty, podaję więc liczbę procentową dla obu formantów łącznie.

¹⁵ Formacje z *-uk* są częste w polszczyźnie gwarowej na Litwie i notowane w miejscowościach różnych obszarów: obszar niemenczyński-mejszagolski (Niem), obszar ejszysko-solecznicki (Ejsz), obszar jezioroski (Jez), obszar ignaliński-smołwieński (Ign), na Kowieńszczyźnie (Kow) i w okolicach Wilna (Wiln).

LW, LK; **laluk** 'niemowlę' MM (brus. gw. лляля); **parsiuk**¹⁶ 'wieprzek': *Podkopywał i tam tego parsiuka karmil* kOp, *Tam jednego parsiuka zakolim u rok, ten cały rok i jedzo tego parsiuka* kWi, *Rano wyjdziem, rosa zimna, paść trzeba krowy, a tego, a krowa dzie parsiuka* Gr, *Parsiukaż kłujo* [na wesele] Ba, MM, GajA (brus. gw. *napc'юк, napu'лык*, lit. *Paršiukas*) Δ Kurz *parsiuk/parszuk* 'młody wieprz, prosiak', SGPKarł *parsiuk/parszuk, prosiuk* z Litwy, SPGL *parsiuk* Ejsz, Ign, Jez, *parszuk* Kow, SMPP *parsi'uk/parsz'uk* LW, LK; **prkaluk** 'cielę' GajA (*pr'ka-pr'ka* 'przyzywanie cieląt'); **psiuk** 'szczenię' GajA Δ SWil *psiuk* posp. 'młody, mały pies', SMPP *psiuk* LW, LK, BW, Ł; **ptaszuk**¹⁷ 'pisklę' GajA (brus. gw. *nmau'лык*) Δ SMPP *ptasz'uk* LW, LK; **sowiuk** 'pisklę sowy' GajA; **sroc'zuk** 'pisklę sroki' GajA; **świni'uk** 'prosię' GajA Δ SMPP *świni'uk* LK; **wilcz'uk** 'szczenię wilka' GajA (brus. gw. *wa'чы'лык*); **żrebuk** 'żreback, żrebie' MM, też **żerebuk** GajA (brus. gw. *жапабык*) Δ SPGL *żrebuk* Wiln, *żerebuk* Jez, Kow, Niem, Wiln, SMPP *żrebuk/żrebuk/żrab'uk/żryb'uk/żarab'uk* 'młody koń przed osiągnięciem wieku 3 lat, żreback' LW, Ł
też: **czarci'uk** 'diabełek (o nieznośnym dziecku)' MM; **diabl'uk**: *Dzieciuka rodziła i mawiła: czysty diabl'uk* Bi Δ SPGL *diabl'uk* Jez, SMPP *diabl'uk* LW

-uluk (-uk !)

czyżul'uk 'pisklę czyżyka' GajA (z niejasnym -ul-)

Być może formant *-uluk* powstał z kontaminacji *-ula* + *-uk*, por. występujące w materiale wyrazy w zn. 'dziadek' *dziadula* kOp, *dziaduk* kRy, Gaw, Gr, lub według analogii do formantu *-ulek*, np. *zębulek* 'ząbek' kRy, kOp, GajA, gdzie *-ul-* określa zdrobnienie/spieszczenie. W *Mowie ludu polskiego* K. Nitsch przytacza występującą na południu Śląska nazwę *czyżulczę* i wskazuje na wyrazy określające rodziców – ojciec *Czyż*, matka *Czyżula* (Nitsch 1911, s. 66). Biorąc pod uwagę istnienie ewentualnej podstawy *czyżula*, nienotowanej w materiale, można stwierdzić, że derywat *czyżuluk* wpisuje się w podstawowy model słowotwórczy z formantem *-uk*. W gwarach notowane są inne formacje z *-ula*, jak *mamula*, *babula*, *dziadula*.

Istnieją różne interpretacje genezy formantu *-uk*. Najczęściej podkreśla się jego litewsko-ruskie pochodzenie. W. Martynow, próbując odnowić system słowotwórczy dla stanu prasłowiańskiego i bałtosłowiańskiego, wyprowadza pochodzenie formantu od bałtyckiego *-ukas* (jego odpowiedniki to w języku lit. *-ukas*, łot. *-ucis*). Przemawia za tym nie tylko fonetyka, ale również geografia lingwistyczna, w szczególności zachodniorosyjsko-białorusko-ukraińsko-polski areał, który graniczy z bałtyckim. Zdaniem autora, słowiańskie *deminutivum* umownie

¹⁶ W wyrazie *parsiuk* – zapożyczonym z litewskiego – synchronicznie wyraźne jest zakończenie *-uk*, które może być kojarzone z sufiksem *-uk* mimo braku podstawy derywacyjnej.

¹⁷ SGPKarł odnotowuje *ptasiuki* 'ptaki' (*Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny*).

rekonstruowane jako *-ukъ (por. brus. *вяпрук*, ukr. *малюк*, pol. *szczeniuk*) nie jest rdzennie słowiańskim formantem (Мартынов 1973, s. 31).

Na Kresach północnych formant *-uk* jest przejawem interferencji języka litewskiego¹⁸ lub też rezultatem kontaktów z białoruszczyzną. Jak wskazuje J. Rieger, cechy litewskie mogły przedostać się najpierw do gwar białoruskich, by potem poprzez medium białoruskie trafić do polszczyzny, która wyrosła na substracie białoruskim. Na terenach takich jak Bratysławszczyzna może się to wiązać z powstaniem nowego sąsiedztwa białoruskiego wskutek równoczesnej czy następującej w niewielkich odstępach czasu białorutenizacji sąsiednich wsi litewskich i wpływu języka ich mieszkańców na mowę Polaków (Rieger 2006, s. 22).

Z. Kurzowa, opisując formacje słowotwórcze charakterystyczne dla języka polskiego i „dialektu” północnokresowego XVI–XVIII w., odnotowuje formację z *-uk*, której podstawą jest wyrażenie przyimkowe *podwieprzuk* ‘młody wieprz’, i podkreśla ruskie pochodzenie sufiksu (Kurzowa 1993, s. 122).

W polszczyźnie jezioroskiej i ignalińskiej H. Karaś notuje 30 formacji z sufiksem rzeczownikowym *-uk* (104 wystąpienia: 61 na obszarze jezioroskim, 43 ignalińskim). Charakteryzuje się on wielofunkcyjnością i występuje m.in. w nazwach istot młodych (np. *chłapczuk*, *zwierzuk*), deminutywach męskich (np. *papuk* ‘tatuś’, *trajbulusiuk* ‘zdr. trolejbus’), a także w imionach i nazwiskach. Przy czym cztery formacje odznaczają się większą częstotliwością, por. *cieluk* // *cialuk*, *dzieciuk* // *dziaciuk*, *dziaduk* // *dzieduk*, *papuk* (w rejonie jezioroskim), pozostałe wyrazy poświadczono rzadziej lub sporadycznie (Karaś 2017, s. 230–234).

Formant *-uk* jest bardzo produktywny i tworzy stosunkowo liczne formacje (20 wyrazów); oprócz tego w dwu formacjach *czarciuk*, *diabluk* sufiks *-uk* wyraża ekspresywność, np. *czysty diabluk* [o dziecku], *podobny o toż, toż. I rożeczki czutku czutku znaczni i kopyteczki* Bi.

Wpływem białoruszczyzny należy tłumaczyć odmienne od ogólnopolskiego miejsce akcentu. W niemal wszystkich wyrazach (z wyjątkiem dwóch) mamy akcentowany w mian. l.poj. sufiks *-uk*.

Oprócz wyżej omówionych derywatów formant *-uk* występuje w rozszerzonej postaci jako *-uczek* (*-uk + ek*), tworząc rzeczowniki deminutywne (lub o zabarwieniu hipokorystycznym):

-uczek

baraniuczek GajA; *cieluczek*: *Sys^lun ot bliszczy przy krowie chtóry bywszy cieluczek* Ba, *Cieluczek, jaka cieli sie, s^labieńki zupełni* Gr, *Nu teraz u mnie... dwa cieluczki, dwie owieczki, dwoje świń* Gaw Δ *Kurz cieluczek*, SPGL

¹⁸ W języku litewskim sufiks *-ukas* jest produktywny w nazwach istot młodych (*paršiukas* ‘prosię’, *veršiukas* ‘cielę’, *kačiukas* ‘kociątko’), tworzy deminutiva (*kambariukas* ‘pokoik’ ← *kambarys* ‘pokój’) oraz hipocoristica (*broliukas* ‘braciszek’ ← *brólis* ‘brat’).

cieluczek Niem, Kow, SMPP *cieluczek/cialuczek* LW, BZ; ***dzieciuczek*** MM Δ SMPP *dzieciuczek/dziaciuczek* LK, BZ, Ł; ***gajdziuczek*** ‘młody kogut’ MM (lit. *gaidūkas* ‘kogucik’) Δ SMPP *gajdziuk* LW; ***gęsiuczek*** ‘pisklę gęsi, gąsiątko’ GajA Δ SMPP *gęsiuczek/gęsiuczak* LW, BZ (Ig); ***kociuczek*** GajA Δ SMPP *kociuczek/kaciuczek/kaciuczak/kuciuczek* LW; ***koźluczek*** GajA; ***parsiuczek*** ‘prosię’: *Musim i parsiuczka jakiegoś trzymać, i kura jakaś trzymać* kGir, *Tam parsiuczka jakiego kłuli* Gaw, *Tylko krowa, dwa parsiuczki mali’eniaczkie* kRy, *My wozili parsiuczków do Widz* Ba, *Parsiuczka wyhadujesz, gdzie schowasz, o tak* kOp, *Parsiuczek na mięsa* On, *Też mencyła sie, jedna też i parsiuczka czszymała* kWi, MM, GajA (brus. gw. *парсючлок*) Δ SPGL *parsiuczek* Ejsz, Ign, Kow, Niem, Wiln, SMPP *parsiuczek* LW, *parciuczek* BZ; ***psiuczek*** ‘szczeniak’ GajA Δ SMPP *psiuczek* ‘piesek’ LW, LK, *psiuczak* BZ; ***żerebuczek*** ‘żrebak, żrebię’ GajA (brus. gw. *жарабучлок*) Δ SPGL *żerebuczek* Wiln

Pojawiają się też nazwy innych zwierząt, nieużywanych w znaczeniu deminutywnym, np. *burłuk* ‘baran’ GajA, też *basiluk* i *bosiluk* GajA, *cieterluk* ‘cietrzew’ MM (por. brus. *цетрыпрук*), *gęsiluk* ‘gąsior’ GajA, *indiluk* ‘indyk’ GajA (ros. *индюк*), też *indyczluk* GajA, *pacluk* ‘szczur’ Nu, MM, GajA, *ziutiluk* ‘gęś’ GajA, *zwierzluk* ‘zwierz, zwierzęta’ GajA (brus. *звер*, ros. *зверь* Δ SWil *zwierz*).

Można zaobserwować, że formacje z *-uk*, *-uczek* są charakterystyczne dla zachodniej części Brasławszczyzny i często używane w miejscowościach położonych blisko granicy z Litwą.

Formacje z *-’onek*, *-’onok*

-’onek

baranionek GajA; ***jaskólonek*** ‘pisklę jaskółki’ GajA; ***cielonek***: *a tak pare^a świni dlia siebie cielonek ten to nie tam kuⁿnia mamy* Gaw, *My to dużo trzymali w zeszłym roku sześć, a w tym roku dwie krowy i trzy cielonki, to mało bardzo* Nu, GajA (brus. gw. *цял’ёнак*, ros. *тел’ёнок*); ***dziecionek*** ‘dziecko’: *Pszyzła mama ten dziecionek no co rodziwszy sie zmarznienty, płaczy, asz sini* Za, *A ono wiesz, tak paść dziecionku cienżko* Nu, *Zawionż ten pempek, dziecionek ten, zawionzywała* Drś, *Babka przyjmi dziecionka* kWi, Bi, Wj, GajA (brus. gw. *дзяц’ёнак*, ros.-star. *дет’ёнок*); ***korszunionek*** ‘pisklę jastrzębia’ GajA (por. brus. *каршун*, ros. *корушун*) Δ SGPKarł *karszun* z Litwy, *korszun* z okolic Augustowa; ***pisklonek*** GajA; ***porosionek*** ‘prosię’: *No tak wszyskoż trzymali parasionka tam* kOp (ros. *поросёнок*); ***psionek*** ‘szczeniak’ GajA (ros. pot. *псёнок*, ros.-star. *щен’ёнок*); ***świnionek*** ‘prosię’ GajA (ros. pot. *свин’ёнок*); ***wilczonek*** ‘szczenię wilka’ GajA (brus. gw. *ваўчан’я*, *ваўчанёнак*, ros. *волчонок*, ros.-star. *волчен’ёнок*); ***żerebionek*** ‘żrebak, żrebię’ GajA (brus. gw. *жараб’ёнак*, ros. *жереб’ёнак*)

-enionek¹⁹

sroczenionek ‘pisklę sroki’ GajA (por. brus. *сарачан*’я, ros. *сороч*’онок)

-’onok (-’onak)

baranionok: *Aj, pozdychali wielkie, teraz wielki baranionak, z tyłu jej chodził* Nu; **cielionok**: *Może jakiego cielionka wyhoduje sprzeda kWi, Nu*; **dziecionok**: *A teraz mówił dziecionok rodzi sie, my jich trzymami na ukołach kWi, Dzie żeby uczycielki który dziecionok no to z roboty żwalniali Za, U jej córka była maleńka, dziacionak ostausia kOp, Już on biedny dziecionak paść, jemu od ile pudów żyta Nu, kMi, Ba, ArDa*; **koźlonok** GajA (brus. gw. *казл’ёнак*, ros. *козл’ёнок*, ros.-star. *козленёнок*); **porosionok** kOp (brus. gw. *парац’ёнак*, ros. *порос’ёнок*); **sowionok** GajA (brus. *савян’ё*, ros. *сов’ёнок*)

-oneczek (-onoczek)

cieloneczek GajA; **dziecioneczek**: *To moja siostra o ta o była kuma jeszcze, kścili tego dziecioneczka ArDa, GajA* (ros.-star. *детенёночек*); **porosionoczek**: *Paras’ioneczka jednego trzymami w jesieñi drugiego beñ[dzim] kupowa Gaw, Tam co jakiego paras’ionoczka wyhadujesz, ta w kałch’oz oddali kWi*

Większość derywatów tworzona jest za pomocą sufiksu w zaadaptowanej postaci. Sufiks jest rosyjski i wschodniobiałoruski. W zakresie kontaktów rosyjskich nie można wykluczyć nowszego wpływu szkoły, a także dawnego wpływu gwar staroobrzędowców rosyjskich.

W słowniku języka bilingwalnych mieszkańców rejonu brasławskiego pod red. E. Smułkowej zanotowano formacje na *-’onok/-’onok/-’onak* używane w różnych miejscowościach, czego potwierdzeniem są formacje występujące w badanym materiale: *cielonek* – w 14 wsiach, *prosionek* – w 12 wsiach, *żerebionek* – w 10 wsiach, *dziecionek* – w 15 wsiach, *świnionek* – w 3 wsiach, *koźlonok* – w 2 wsiach, *baranionek* – w 1 wsi i in., jak i niewystępujące w nim *jagnionak*, *jelenionak*, *hałubionak*, *husionek*, *kacionak*, *kaczenionak* // *wucionak*, *kralonak* // *trusionak*, *kukuszonak*, *kurczonak* // *ciplonak*, *lisionak*, *łosionak*, *miedzwieżonak*, *myszonak*, *skowronek* // *żawronak*, *szczenionak* // *sabaczonak*, *wronionek*. Jest prawdopodobne, że do gwar białoruskich formacje te docierały najpierw od starowierców, a potem z języka rosyjskiego (np. w kolchozach), co potwierdza mapka pokazująca „układ terytorialny znajomości języków i gwar” na Bratysławszczyźnie w latach 1997–2007²⁰

¹⁹ W gwarach staroobrzędowców rosyjskich typem słowotwórczym charakterystycznym dla nazw istot niedorosłych jest ten z rozszerzonym sufiksem *-enionok*, np. *зайч-енёнок*, *кот-енёнок*, *собач-енёнок* (Семенова 1963).

²⁰ Na mapie oznaczono miejscowości, w których obserwowano występowanie lokalnej polszczyzny, gwary białoruskiej, dyglosji polsko-białorusko-rosyjskiej, bilingwizmu białorusko-polskiego, oraz miejscowości, w których obserwowano tylko znajomość języka polskiego albo jego rzadkie użycie.

(Smułkowa 2009, s. 107). O. Guszczewa podkreśla, że gwara staroobrzędowców, pojawiających się na terenie Braślowszczyzny w drugiej połowie XVIII wieku, nie miała znaczącego wpływu na miejscową polszczyznę i białoruszczyznę, ponieważ była to grupa etniczna izolowana od innych. Zauważa jednak, że niektóre wypowiedzi świadczą o utrzymywaniu kontaktów sąsiedzkich i o rzadkich małżeństwach mieszanych (Smułkowa 2009, s. 214).

Ogólnosłowiański atlas językowy (2000) w rejonie braślowskim²¹ notuje wyrazy z formantem *-onyk, -onak*: *kačʹanonak // kačʹanonyk, ščʹanʹonyk, žarabʹonak, čʹalʹonyk, jahʹnʹonyk, kazʹlʹonyk, parʹasʹonyk, cʹiplʹonyk // kurčʹonyk, gušʹonyk // gušʹonak, wucʹonyk // wucʹonak* (ОЛІА мапу 25–34).

Formacje z *-ak, -aczek*

Zanotowano 8 formacji z sufiksem *-ak*, który historycznie jest mazowiecki, stąd na Braślowszczyźnie bardziej naturalny, i 6 formacji z rozszerzonym wariantem *-aczek*.

-ak

bydlʹak GajA; *cielʹak*: *Mieli dwie krowy i cielaków hodowali Ju, Małych cielaków, poić trzeba było, karmić, przyuczać Cz, Ja dużo pracowała, cała życia na fermie dojarka cielaków Gaw, St, Bi, kRy, GajA Δ SMPP cielak/cielʹak LW, BZ; czajʹak* ‘pisklę czajki’ GajA; *dzieciak*: *Zimno, czszeba tego dzieciaka umyć Drś, kGaj, Cz Δ SMPP dzieciʹak BZ, LW, Ł; kurczʹak* ‘kurczę’ GajA Δ SMPP *kurczak* ‘pisklę kury’ LW; *prosiak*: *Tam można było i drugo już trzymać i celiaka jakiego i prosiaka Drj, Teraz my nie trzymamy prosiaków kOp, Prosiaka jednego zakolo ArDa, A u nas to takaj nigdy nie była, żeby zdemować skóra z tego prosiaka kGir, Nu, Ma, Cz, Ja, PelDrś Δ SMPP prosiak LW; szczeniak* GajA Δ SPGL *szczeniak* ‘młode’ Niem

tu też formacja z prefiksem *pod-*: *podcielʹak* ‘mały roczny cielak (!)’: *Ali i ogierów było u kogo na stajni, świni, nu podcielaki, tam kury to wszystko SzDo*

-aczek

cielʹaczek GajA Δ SMPP *cielʹaczek* LK; *dzieciaczek*: *Był o taki zdrowy dzieciaczek, i jakoś, nie wiem co sie stało ale tak szytko zmar Cz Δ SMPP dzieciaczek BZ, L, Ł; kaczaczek* GajA; *kurczaczek* GajA; *parsiaczek*: *Teraz mam jednu krowku i dwóch parsiaczkow St; prosiaczek*: *Pamientam, że zabijali prosiaczka kGir, Był prosiaczeʹk osmiomisieczny, zakrojilismy jego Op, I krowa czszyma, ona jaszce prosiaczka, kurków Stn, Nu gospodarke, mam tylko krowke, prosiaczka mam, wszystko co, sam ja Ma, Tak, krowka sie trzymie, dwóch prosiaczków, jeszcze kWi Δ SMPP prosiaczek BZ*

²¹ Miejscowość Lukszy jest położona 15 km na północ od Braśławia. Informatorzy: WB (1917 ur., 6 klas polskiej szkoły), FA (1913 ur., 4 klasy polskiej szkoły), LB (1925 ur., 4 klasy polskiej szkoły).

Formant **-ak** został odnotowany w niedużej liczbie wyrazów. Sufiks ten ma charakter regionalny i w gwarach Polski etnicznej występuje głównie na terenach Mazowsza i północnej Polski (Grzegorzczukowa 1984, s. 57; Cyran 1977, s. 16; Zdancewicz 1966, s. 76–78), na pograniczu zarówno wschodnim, jak i polsko-wschodniosłowiańskim (Kowalska 1979). Jak stwierdza K. Nitsch, rzeczowniki typu *cielak*, *źrebak*, *kurczak* są znane w całej Polsce, ale tylko na północy Polski typ ten występuje wyłącznie (Nitsch 1911, s. 66). W. Taszycki zaznacza, że w pojawieniu się pierwszych form na **-ak** odegrał rolę czynnik semantyczny w postaci dążności do wydzielenia się pod względem rodzajowym zespołu męskiego i tworzenie opozycji oznaczającej bardzo małe stworzenia oraz stworzenia podrosłe typu *cielę* : *cielak* (Turska 1984, s. 47).

W języku ogólnym formacje z **-ak** mogą być nacechowane ekspresywnie (np. *dzieciak*, *bydlak*). W analizowanym materiale jest to forma neutralna, o czym świadczą przytoczone przykłady z wyrazem **dzieciak**: *Dawniej, jak [nauczyciel] zobaczy u dzieciaka tego krzyżyk na tego, na szyji powieszony, to gotowa głowa oderwać* Drś; *To jeszcze mój tatuś był dzieciak... On dzieciak został mały od rodziców* kGaj; *Staruszka, rence o czsenso sie, źle zawionża, z krwi zejdzie dzieciak... Zimno, czszeba tego dzieciaka umyć* Drś; *Już tam i dzieciaki jest, już nioso tam jim jeść* Bi.

Niektóre formacje z sufiksem **-ak** są akcentowane na pierwszej od końca sylabie na wzór derywatów z akcentowanym **-uk**. Przeważnie są to wyrazy ze słowniczka wsi Gajdy autorstwa Ananiewej, por. *bydlak*, *cielak*, *czajlak*, *kurczlak*.

Na uwagę zasługuje formacja **podcielak**, którą można interpretować dwojako: derywacja została utworzona za pomocą przedrostka *pod-* i podstawy słowotwórczej *cielak* na wzór brus. gw. *падсвін¹ак*, ros. *подсви¹нок* ‘prosiak w wieku od 4 do 10 miesięcy’²² albo mamy do czynienia z transpozycją odpowiedniego wyrazu brus. gw. *падц¹ѣлак* (*няр¹эзімак*) ‘roczne zwierzę, roczniak’.

Formacje na **-ę/-ęt-**

W materiale poświadczono także wyrazy z formantem dziś paradygmatycznym na **-ę / -ęt-** (są to nazwy niepodzielne). W wypowiedziach występują częściej w formie liczby mnogiej:

jagnię GajA; **cielę** (Imn. **cielęta**): *Wtedy poszłam pracować koło cielont, pracowałam* Cz, *Trzeba na śpiski jedno krowe mieć, ludzie chowajo te cielenta* dzieś kGir, *Nie tylko świniom można i cielentam i krowam można* PelDrś, *Kałchozy przyjmuj, tych cielont zdam, wszystko miesionc pokarmie a późni zdam* Ma, *To ja już przy cielentach byŭ i jak r¹az na pensje paszed* Gaw, *Nu nie*

²² SMPP notuje *podświnek* z Białorusi Wschodniej za: Dombroski, Cz. (1932). *Ze słownictwa i gramatyki języka ludności polskiej na Białorusi sowieckiej*. Mińsk.

małych cielentaw ale takich dzie plemianych Gim, Ik, Cc Δ SMPP *cielę/cielont* LW, Ł; **kurczę** (l.mn. **kurczęta**): *Ona dla kurczont jajco zgotowała* SzDo; **prosię** (l.mn. **prosięta**): *Nu był koń, dwie krowy, nu tam owieczki kury, nu prosiaki prosiata* [poprawia się] *prosiata tam, nu, wszystko takie co u gospodarce* Ma; **ptaszę** (l.mn. **ptaszęta**): *ptaszęta śpiewają* Op

Formacje z **-ątko**, **-ątek**

-ątko (**-ątek** ?)

Cyganiątko: *i uu ji z Cyganiontkam uona była* Za; **dzieciątko**: *A jeści temu dzieciontku to po ksionżkach, a karmi kWi, Święta Teresa od Dzieciątka Jezus, od tego czasu bardzo dużo zaczęli chrzcici Tereska Cz, Ojciec nasz mówim, tam jakie do Dzieciontka Jezus jakie dzie co umiemy* Gim, *Okna wybiła i z tym dzieciontkiem wyleźli przez okno* Ko, *I uot ja u ten czas rodziła drugiego, i rodziła tego dzieciontka prosto, u watówce nadziauszy sie, abuuuszy sie* Za;

pisklątko: *My jusz, w liatach jestem, no to po co nam to, ta bydła, nu trzymamy jakiegoś piskliantka jednego* no Gaw

-ątek

jagniątek r.m. GajA; **pisklątek** r.m. GajA (N. Ananiewa wskazuje na rodzaj męski wyrazów)

Formant **-ątko** uważa się za połączenie syngulatywno-deminutywnego sufiksu **-ko** z częstką **-ątk-** wyabstrahowaną z paradygmatu formacji na **-ę**. Oprócz informacji o młodym wieku sygnalizuje małość i ekspresywność (Kreja 1969, s. 99–100; Grzegorzczukowa, Puzynina 1998, s. 429). Stwierdzony przez N. Ananiewą rodzaj męski może mieć związek z brakiem rodzaju nijakiego w języku litewskim²³ (a Gajdy to teren litewski) lub/i pod wpływem formacji na **-onok** / **-onek** (w Gajdach częste są formy na **-onek**, por. wyżej *jaskólonek*, *pisklonek*).

Inne formacje

Kilka z przedstawionych niżej formacji znajduje się na pograniczu dwóch wyróżnionych grup nazw istot młodych oraz nazw deminutywnych. Tworzone są one za pomocą następujących formantów:

Formacje z **-ek**

-ek

baranek: *Przychodzo uony z roboty i tłumaczo dzieciom że mama, i tatu że, mocno mówi baranyk* Za; **baranczyzek** GajA (← *baranczyk*); **byczek**: *Tam,*

²³ Por. O. Vaičiulytė-Romančuk (2009, s. 16–17).

un mnie byk, byczek u pani tam ciele Ma, *A jest tam bydło, krowa wo, byczek tam, prosiak* Gaw, GajA Δ SMPP *byczek/byczak* LW; **chłopczyczek** ‘malutki chłopiec’: *I chłopczyczek ten spawity wszystko, leży pamyty* DwGr (← *chłopczyk*); **gołąbek/gołębek** GajA, też **gołąbeczek/gołębeczek** GajA; **indyczek** GajA (brus. gw. *індзючок*); **kociczek** GajA (← *kocik*); **kotek** GajA, też **koteczek** GajA; **korszunek** (← *korszun* ‘jastrząb’, brus. gw. *капулін*, ros. *копулин*); **ptaszek** ‘pisklę’ GajA (← *ptach, ptaszuk*, z ucięciem), też **ptaszeczek** GajA (← *ptaszek*)

Formacje z **-ik****-ik**

bracik ‘młodszy brat’: *A tu o bracik moj onż młodszy ode mnie na czszy latki tak ten co umar* Stn, *Ja mówie, że no bracik już jest chory* kMi (brus. *бp'лауик*, ros. *бp'латик* zwykle o dziecku); **kocik** ‘kotek’ GajA (brus. *к'оуик*, ros. *к'отик*) Δ SMPP *kocik* Ł; **kogucik** ogp. *kogucik*: *Krowka jest, pieńć kurak, kogucik* kDrś

Formacje z **-czyk****-czyk**

baranczyk GajA, WiW; **kabańczyk** ‘warchlak’ MM (← *kaban*, por. brus. *каб'анчык*, ros. *каб'анчик*) Δ SWil *kaban* prow. na Litwie i Rusi ‘młody wieprz, wieprzak’, SGPKarł *kaban* ‘młody wieprz’, SMPP *kabanczyk* ‘prosiaczek’ LW

tu też można zaliczyć **chłopczyk**: *Chłopczyk chodził, może do szóstej klasy ci co, taki malusieńki* ArDa, *Tenczas poszła na robota z tym chłopczykiem mniejszym* Stn, *Ja znalazła na słomie chłopczyka, przyniosła wam* DwGr (← *chłopiec*, z ucięciem) Δ SMPP LW

Formacje z **-ka****-ka**

ciućka ‘piesek’ MM (← *ciucia*) Δ SJPD *ciucia, ciućka* ‘szczenię, mały piesek; małe prosię’, SGPKarł *ciućka* ‘pieszczotliwa nazwa psa, szczególnie szczeniąt’ z Litwy, SMPP *ciućka* *pieszcz.* ‘szczenię, piesek’ LW; **dziętka**²⁴ ‘dziecko (przy zwracaniu się także do osób młodszych, również nieznanomych)’: *Idź dziętka, pozłow tam babcia* Drś, *Dojła po dwadzieścia*

²⁴ Wyrazy *dziętka, dziętoczka, dzięteńka* często są używane przy zwracaniu się do osób młodszych czy nieznanomych, np. *O taka życia mnie dziętka przeszła* Stn, *Teraz ze wszyskim inaczej, dziętoczka moja miła* kWi, *Nikogo nie ma już u n'as, aj dziętoczka* Gaw, *Jak akulary adziene to paczytam i książeczka jaż dawniejsza co, dziętańka moja droga* kWi.

krów, *czszy razy w dzień, o tak, moja dzietka* kWi, kRy, Gim, Bi, GajA (brus. *дз'емка, дз'емки*), też *dietka* Op, Za (brus. *дз'емка*, ros. *д'етка*); *dziewczynka*: *Tyko słyszysz zakrzywała o mówi dziewczynka narodziła sia* DwGr, A *drugiej córki jedna dziewczynka to tamta chodziła do rosyjskiej, żłódek* kGaj, i *była u ich dziewczynka już mała* ArDa, *dwie dziewczynki piersze byli umarli* Stn, kRy, kWi (por. też brus. *дзяўчынка*); *krówka/krowka*: *Ja krowka ponakarmie, napoje krówki* kOp, *Mam tylko krowke, prosiaczka mam* Ma, też *korowka*: *Nu to karowka u mamy zastałaś* kGir (brus. gw. *кароўка*); *kukutka* 'prosię' GajA (← *kukuta, kukucia* 'świnia'; por. lit. *kūkūtis* Δ SMPP *kukutka* 'świneczka' LW, *kukucia* 'świnka, prosię' LW; *małyszka* 'mała dziewczynka': *A to okrzczony, to jeszcze małyszkami byli, A tam a ta małyszka poszła u sadzik, a potym małyszka do szkoły poszła* kWi (← *małysz* 'maluch', brus./ros. *малышка*); *owieczka* 'młoda owca': *No, krówke, ciotke jleszcze, owieczka jest* kOp, Stn, kWi, Dw, Ma Δ SMPP *owieczka/awieczka* LW, BZ; *ziutka* 'gąska' GajA (← *ziuta-ziuta* 'przywoływanie gęsi'), tu też lmn. *dzietki* 'dzieci': *Doczekali by dzietków* Ko, *Myśle sobie dzietki nie lękaście się wy mnie* kWi, *Mialutkie poumierali dzietki... tak było po siedem po dziesięć dzieci* Stn, Bi Δ SGPKar *dziatki* Łęczyckie, okolice Żarek, Siewierza

-eczka

cioleczka GajA (← *ciotka* 'jałówka' z ucięciem, por. brus. gw. *цёлка, цёлачка*, ros. *мёлка*); *cieluszeczka/ciałuszeczka*: *choć malenka dadzo ciałuszeczka* Ba, *U pani tam ciele, cieluszeczka – wymieniamy się* Ma, ArDa, GajA (← *cieluszka*, brus. gw. *цялышка* Δ SWil *cieluszka* prow. ob. *cielica*, Kurz *cieluszka*, SPGL *cielucha, cieluszka, cieluszeczka* Wiln, SGPKarł *cieluszka, cieluszeczka* 'cieliczka' z Litwy); *gąseczka* GajA; *koteczka*: *Kot był a ze mno taka koteczka* Nu; *kroweczka* GajA; *owieczeczka*: *A tutaj sianka pasłana i te jest te owieczeczki, jest pasterzy tam* ArDa

-eńka

dzi'eteńka: *Zabacz ty, dzietańka, czego dziś dzied'uk tak długo śpi* kRy, GajA (por. SGPKarł *dzietańka* z Lubelskiego)

-utka

krowutka GajA; *basiutka* 'młoda owca' GajA (← *baś baś*, też *bazia bazia* 'okrzyk przywoływania owiec', por. lit. *basiūkas, basiūlis* 'jagnię' Δ SMPP *baziutka/baziut'ka* 'owieczka' LW; *barutka* 'młoda owca' GajA (por. lit. *barutė, barutis* w in. zn.)

-ulka

tu lmn. *dzietulki* 'dzieci' MM

Formacje z **-unia****-unia****krowunia** GajAFormacje z **-ok****-ok**²⁵**byczok** Gaw; **synok**: *Jak poszła on był i poszed z domu, Kazik... synok, przyszłam zobaczyć coś mój dzicionak, nu i poszed* Ko (brus./ros. сын|ок) Δ SMPP syn|ok BZ (Wi)Formacje z **-ary****-ary**²⁶**dzieciary** 'dzieci': *Tak samo ja widziała jak wywozili [na Syberię], siedzo dzieciary ma[le], nogi paabkrencany wieźli* DrśFormacje z **-ysz**

Do grupy nazw istot młodych można zaliczyć też zapożyczony z rosyjskiego wyraz **małysz** 'maluch': *I mnie małyszła ciągnie razem* kWi, *I rodziła tego małyszła, dziecionka tego Za, dwóch małyszlej mamy* Gaw, GajA (← *mały*, brus./ros. ма|ль|ш|у) oraz pochodny od niego wspomniany wyżej rzeczownik rodzaju żeńskiego **małyszka** kWi. Morfem **-ysz** występuje więc w dwóch wyrazach.

Wśród omawianych wyżej wyrazów mogą występować synonimy, a to wskutek tworzenia nazw młodych zwierząt tak od nazwy ojca/matki, jak i od innych podstaw, por. młode świni jest określane przez informatorów jako **prosię** Ma, **prosiak** kOp, kGir, Cz, PelDrś, ArDa, Nu, Ja, Gaw, Drj, Stn, **prosiaczek** Op, kWi, Ma, Stn, **świni|uk** GajA, **parsi|uk** kOp, kWi, Gr, Ba, MM, GajA, **parsiuczek** kGir, Gaw, kRy, Ba, kOp, On, kWi, MM, GajA, **porosionek** kOp, **parasi|onoczek** kWi, **świnionek** GajA, **kabańczyk** MM, **kukutka** GajA; młode krowy – **cieluk** Gaw, MM, GajA, **cieluczek** Ba, Gr, Gaw, **cielonek** Gaw, Nu, GajA, **cieloneczek** GajA, **byczek** Ma, Gaw, GajA, **prkaluk** GajA; młode psa – **psiuk** GajA, **psiuczek** GajA, **szczeniak** GajA, **psionek** GajA, **ciučka** MM. W wyżej wymienionych przykładach widoczne są także dublety słotwórcze²⁷.

²⁵ SMPP notuje *porasiok* 'wieprzek, prosiak' LK.

²⁶ Kontekst wskazuje na opowiadanie ze współczuciem, co wyklucza zgrubienie.

²⁷ Określeniem dublety słotwórcze posługują się za M. Sajewiczem: „są to nazwy posiadające to samo znaczenie słotwórcze, oparte na tych samych podstawach słotwórczych, lecz utworzone za pomocą różnych formantów” (Sajewicz 1989, s. 267).

* * *

W zakresie nazw istot młodych najbardziej charakterystyczne dla polszczyzny rejonu brasławskiego są następujące zjawiska:

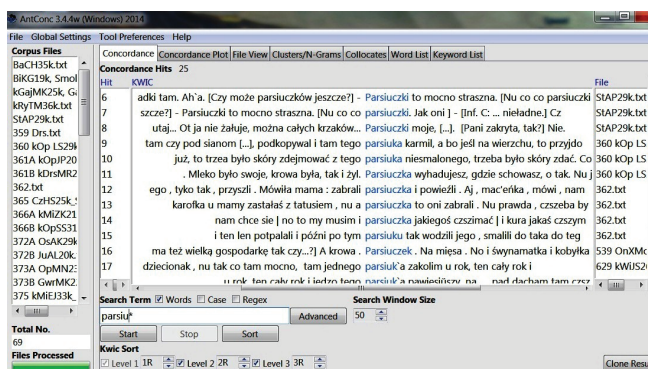
- przewaga nazw istot młodych z (lit.)-brus. **-uk** (co jest charakterystyczne dla polszczyzny północnokresowej), z drugiej strony – z północnopolskim sufiksem **-ak**²⁸,
- używanie spolszczonego formantu **-onek** (z ros. -ёнок (-онок), też brus. gw. -ёнак (-онак)) tworzącego dużą liczbę formacji,
- występowanie dubletów słowotwórczych, np. *jaskółluk – jaskółonek*, *ptaszluk – ptaszek*, *pisklątek – piskłonek*, *sroczałuk – sroczenionek*, *świnionek – świniłuk*, *wilczluk – wilczonek*, *psiuk – psionek*, *dzieciłuk – dzieciak – dzieciacionok – dziecionek – dzieciątko*, *żrebuluk (żerebuluk) – żrebek (żerebek) – żerebionek*; często w parze dubletów znajdują się wyrazy z tożsamymi, lecz genetycznie obcymi rdzeniami. Niekiedy jeden informator używa obocznie dwóch form, np. *Dzieciuka rodziła... nu czysto normalny dzieciacionak* BiKG19, *Nu tam owieczki kury, nu prosiaki [poprawia się] prosienta tam, nu, wszystko takie co u gospodarce... prosiaczka mam wszystko co, sam ja, widzi pani* MaMB37

Frekwencja w ramach szeregów synonimicznych opracowana na podstawie sporządzonego przeze mnie elektronicznego korpusu tekstów pokazuje „moc” poszczególnych formantów:

- *dziecko* (86 użyć) – *dzieciątko* (6 użyć) – *dzieciak* (14 użyć) // *dzieciaczek* (1 użycie) – *dziecionek/dziecionok* (29 użyć) // *dziecioneczek* (2 użycie) – *dzieciłuk* (3 użycia). Przy czym przy derywacji *dziecionek* dochodzi element emocjonalny, np. *A on tylko ze szkoły, z seminarium, a Boże mój Boże, siedzi nu dziecionek taki siedzi* kDrś, *Szkoda mnie tego dziecionka* kWi.
- *cielę/cielęta* (14 użyć) – *cielak* (10 użyć) – *cielonek* (3 użycia) – *cielluk* (3 użycia) // *cieluczek* (3 użycie)
- *prosię/prosięta* (2 użycia) – *prosiak* (17 użyć) // *prosiaczek* (5 użyć) // *parsiaczek* (2 użycia) – *porosionek* (3 użycia) // *porosionoczek* (1 użycie) – *parsiłuk* (8 użyć) // *parsiuczek* (18 użyć)

O „mocy” formantów świadczy również liczba derywatów utworzonych za pomocą danego sufiksu: **-uk** i **-uczek** (34 formacje), **-ak** i **-aczek** (14 formacji), **-onek** wraz z wariantami (21 formacji).

²⁸ Sufiks **-ak** jest rozpowszechniony w gwarach całego Mazowsza i Podlasia, a także na obszarze Warmii i Mazur (AGP 2).

Rys. 1. Wyszukiwanie formacji *parsiuk* i *parsiuczek* w elektronicznym korpusie tekstów²⁹

Tabela formantów przedstawia liczbę derywatów w rejestrze oraz liczbę użyc w tekstach na podstawie korpusu elektronicznego³⁰. W tabeli pominięto formanty rzadkie i jednostkowe, jak: *-ik* (3 wyrazy, 3 użycia), *-czyk* (3 wyrazy, 3 użycia), *-ok* (2 wyrazy, 2 użycia), *-ysz* (1 wyraz, 7 użyc), *-ary* (1 wyraz, 1 użycie), *-unia* (1 wyraz).

Tabela formantów

Formant i warianty	Liczba derywatów w rejestrze	Liczba użyc w tekstach
<i>-uk</i>	24	22
<i>-uczek</i>	10	21
	34	43
<i>-ak</i>	8	42
<i>-aczek</i>	6	8
	14	50
<i>-onek / -onok (-onak)</i>	17	37
<i>-enionek / -oneczek</i>	4	3
<i>(-onoczek)</i>	21	40
<i>-ę (-ęć)</i>	5	18
<i>-ątko / -ątek</i>	5	8
	10	26
<i>-ka</i>	8	≈ 80 ¹
<i>-eczka / -eńka / -utka / -ulka</i>	11	6
<i>*-ka w odniesieniu do osób dorosłych (dzietka)</i>	*3	*52
	19	≈ 86
<i>-ek</i>	13	9

Źródło: opracowanie własne

²⁹ Przy czym w podanej frekwencji uwzględniłam wystąpienie danego wyrazu tylko u informatora, a nie użycie tego wyrazu przez eksploratora.

³⁰ W swoim opracowaniu posługuję się programem korpusowym AntConc 3.4.4w autorstwa L. Antony'ego (Faculty of Science and Engineering Waseda University in Japan), dostęp: <http://www.antlab.sci.waseda.ac.jp/software.html>

W rejestrze dominują derywaty z formantem *-uk*, ale w korpusie przeważają derywaty z formantem *-ak*. Mocne pozycje, jeśli chodzi o liczbę derywatów i częstotliwości użycia, utrzymuje formant *-onok/-onek*. Można zatem wnioskować, że mimo szerzenia się obcych formantów w gwarach polskich rodzime formy wciąż utrzymują swoją pozycję i są często używane.

Analiza zjawisk słowotwórczych pozwala również ukazać konkurencję form rodzimych i wschodniosłowiańskich w gwarach polskich, co stanowi uzupełnienie dotychczasowych badań w zakresie fonetyki i leksyki. Pokazanie konkurencyjności formantów rodzimych i obcych w innych kategoriach słowotwórczych będzie częścią mojej rozprawy doktorskiej.

Skróty nazw miejscowości i regionów

Ar – Arcimowicze (koło Opsy), ArDa – Arcimowicze-Dalekie, Ba – Barteliszki (koło Smołów), Bi – Bieluniszki (koło Smołów), Cc – Czernica (koło Bohinia), Cz – Czerniowo (koło Drujska), Da – Dalekie (na pd. wsch. od Opsy), Drś – Dryświaty, kDrś – koło Dryświat, Dw – Dworzyszczce (na pd. wsch. od Dryświat), DwGr – Dworzyszczce-Grytuny, Gaj – Gajdy (na pn. wsch. od Rymszan), kGaj – koło Gajd, Gal – Galiniszki (na pd. od Dryświat), Gaw – Gawrany (na pd. od Dryświat), Gim – Gimzy (na pd. od Dryświat), Gir – Girejsze (na pn. zach. od Dryświat), kGir – koło Girejsz, Gr – Grytuny, Ig – Ignaciszki, Ik – Ikaźń (na wsch. od Brasławia), Ju – Jursze (na zach. od Widz), Ko – Kobyliczki (koło Dryświat), Ma – Mamiany (koło Dryświat), Mi – Milki, kMi – koło Milek, Nu – Nurwiany (koło Dryświat), On – Onikiszki (Wojnikiszki na pn. od Widz), Op – Opsa, kOp – koło Opsy, Pel – Pelikany (koło Opsy), PelDrś – Pelikany-Dryświaty, Ry – Rymszany, kRy – Mejkszty (dziś Litwa), St – Stryłungi (na zach. od Widz), Stn – Stankowicze (na pn. od Dryświat), SzDo – Szałteny-Domasze, Wi – Widze, kW – koło Widz, Wj – Wojckieluny (na pd. od Dryświat), Za – Zamosz-Dryświaty; Ejsz – obszar ejszysko-solecznicki, Ign – obszar ignalińsko-smołwieński, Jez – obszar jezioroski, Kow – Kowieńszczyzna, Niem – obszar niemeczyńsko-mejszagolski, Wiln – okolice Wilna; LW – Litwa Wileńska, LK – Litwa Kowieńska, BZ – Białoruś Zachodnia, BW – Białoruś Wschodnia, Ł – Łotwa.

Skróty

GajA – Ананьева, Н. (1974). *Альтернатици в парадигматике существительных польского говора деревни Гайде Игналинского района ЛССР (maszynopis prasy)*. Москва;

- MM** – Minksztym, W., Minksztym, E. (2010). *Słowniczek wyrazów gwarowych, używanych w okolicach Dryświat, Gajd i Widz*. W: J. Rieger, D.A. Kowalska (red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich*, t. IV (225–263). Warszawa: Semper;
- Kurz** – Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- SPGL** – Rieger, J., Masojć, I., Rutkowska, K. (2006). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie*. Warszawa: DiG;
- SGPKarł** – Karłowicz, J. (1900–1911). *Słownik gwar polskich*, t. I–VI. Kraków: Akademia Umiejętności;
- SMPP** – Grek-Pabisowa, I., Ostrówka, M., Jankowiak, M. (2017). *Słownik mówionej polszczyzny północnokresowej*. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN;
- SWil** – Zdanowicz, A., i in. (1861). *Słownik języka polskiego*. Wilno (tzw. *Słownik wileński*);
- ЛАБНГ** – Бірыла, М.В., Мацкевіч, Ю.Ф. (рэд.). (1993). *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: у 5 т, т. I. Раслінны і жывёльны свет*. Мінск 1993: Навука і тэхніка;
- ОЛА** – *Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексикально-словообразовательная. Животноводство*. (2000). Выпуск 2. Варшава;
- brus.** – Суднік, М.Р., Крыўко, М.Н. (2002). *Глумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы*. 3-е выд. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя ім. Пётруся Броўкі. Колас Я., Крапіва К., Глебка П. (ред.). (1953). *Русско-белорусский словарь*. Москва: Госиздат иностр. и нац. словарей. Pozyskano z <http://www.skarnik.by/>
- brus. gw.** – *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: у 5 т. (1979–1986)*. Мінск;
- lit.** – Lyberis, A. (2001). *Lietuvių-rusų kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. Larinas, B. (1967). *Rusų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Leidykla „Mintis”. *Lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas (1–20, 1941–2002)*. Redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. red.), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė. Programuotojai: E. Ožeraitis, V. Zinkevičius. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2017. Pozyskano z <http://www.lkz.lt/>
- ros.** – Ушаков, Д.Н. (ред.) (1934–1940). *Толковый словарь русского языка*. Москва. Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. (2006). *Толковый словарь русского языка*. Москва;
- ros.-star.** – Семенова, М.Ф. (ред.). (1963). *Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики*. Рига: Латвийский государственный университет им. Петра Стучки.

Bibliografia

- Barszczewska, N., Jankowiak, M. (2012). *Dialektologia białoruska*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy PAN.
- Cyran, W. (1977). *Tendencje słowotwórcze w gwarach polskich*. Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Czarnecka, K. (2009). *Słowotwórstwo gwar polskich na Ukrainie. Rzeczownik. Czasownik* (maszynopis rozprawy doktorskiej). Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Czurak, M., Golachowska, E., Maryniakowa, I., Pastusiak, K., Rembiszewska, D. (2012). *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, t. IV. *Słowotwórstwo*. Instytut Sławistyki PAN. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Dawlewicz, M. (2000). *Słownictwo socjolektu młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie (na podstawie badań ankietowych)*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Długosz-Kurczabowa, K., Dubisz, S. (2006). *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Dobrzyński, W. (1974). *Z badań nad rozwojem polskich deminutywów*, t. I, *Historyczny rozwój rzeczowników z formantem -ę na tle słowiańskim*. Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dubicka, B. (1986). Niektóre odrębności słowotwórcze polszczyzny wileńskiej. W: J. Rieger, W. Werenicz (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. IV (71–79). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dwilewicz, B. (1997). *Język mieszkańców wsi Bujwidze na Wileńszczyźnie*. Warszawa: DiG.
- Grzegorzczkova, R., Puzynina, J. (1998). *Problemy ogólne słowotwórstwa oraz Rzeczownik*. W: R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, t. II (361–468). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzczkova, R., Puzynina, J. (1979). *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karaś, H. (2002). *Gwary polskie na Kowieńszczyźnie*. Warszawa–Puńsk: Auśra.
- Karaś, H. (2017). *Język polski pogranicza litewsko-łotewsko-białoruskiego w świetle frekwencji cech językowych*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kreja, B. (1969). *Słowotwórstwo rzeczowników ekspresywnych w języku polskim. Formacje na -ik, -k-, -isko i -ina*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe.
- Kowska, A. (1979). *Zróżnicowanie słowotwórcze gwar Mazowsza i Podlasia. Rzeczownik*, t. II. *Atlas*. cz. 1. *Mapy 101–200*, cz. 2. *Wykaz i komentarze do map 101–200*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kurzowa, Z. (1993). *Język polski Wileńszczyzny i kresów północno-wschodnich XVI–XX w.* Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Nitsch, K. (1911). *Mowa ludu polskiego*. Kraków. Pozyskano z <http://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/doccontent?id=17492>
- Rieger, J. (2006). Polszczyzna gwarowa na Litwie. W: J. Rieger, I. Masojć, K. Rutkowska, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie* (11–47). Warszawa: DiG.
- Rieger, J. (2010). Słowotwórstwo gwarowej polszczyzny kresowej. Problemy metodologiczne. W: J. Rieger (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. XII (65–78). Warszawa: Semper.
- Rieger, J. (2014). *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Bratysławszczyźnie*. Warszawa: Sub Lupa.
- Rieger, J., Stelmaczonek, A., Jasinowicz, B. (2002). O języku polskim w rejonie brasławskim na Białorusi. Sytuacja językowa. W: J. Rieger (red.), *Język mniejszości w otoczeniu obcym* (35–55). Warszawa: Semper.
- Rutkowska, K. (2006). Lituanizmy w gwarach polskich na Litwie. W: J. Rieger, I. Masojć, K. Rutkowska, *Słownictwo polszczyzny gwarowej na Litwie* (73–108). Warszawa: DiG.
- Smułkowa, E. (red.). (2009, 2011). *Bratysławszczyzna. Pamięć i współczesność*, t. I, II. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Turska, H. (1983). Język polski na Wileńszczyźnie. W: J. Rieger (red.), *Studia nad polszczyzną kresową*, t. II (15–23). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Turska, H. (1984). W sprawie rzeczowników typu cielak. W: T. Friedelówna (red.), [Halina Turska], *Wybór pism (1945–1962)* (39–50). Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Vaičiulytė-Romančuk, O. (2009). *Wykłady z gramatyki opisowej języka litewskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Zdanczewicz, T. (1966). *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Аванесов, Р.И. (рэд.) (1964). *Нарысы па беларускай дыялекталогіі*. Мінск: Русская диалектология.
- Бірыла, М.В., Шуба, П.П. (рэд.) (1985). *Беларуская граматыка, Ч. 1. Фаналогія. Арфаенія. Марфалогія. Словаўтварэнне*. Мінск: Навука і тэхніка.
- Земская, Е.А. (2011). *Современный русский язык. Словообразование*. Москва: Флинта, Наука.
- Крывіцкі, А.А. (2003). *Дыялекталогія беларускай мовы*. Мінск: Вышэйшая школа.
- Мартынов, В.В. (1973). *Праславянская и балто-славянская суффиксальная деривация имен* (Доклады VII Международного съезда славистов). Минск: Наука и техника.
- Перепись населения 2009. Национальный состав населения республики Беларусь*, Т. 3. Минск 2011. Pozyskano z <http://www.belstat.gov.by>
- Сцяцко, П.У. (1977). *Беларускае народнае словаўтварэнне. Афiксальныя назоўнікі*. Мінск: Навука і тэхніка.
- Шведова, Н.Ю. (1980). *Русская Грамматика, Т. 1. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология*. Москва: Наука.

Streszczenie

Dzisiejsza Brasławszczyzna to graniczący z Litwą i Łotwą rejon brasławski, który znajduje się na północnym zachodzie Republiki Białorusi. Współcześnie rejon ten zamieszkuje 29 175 osób, w tym 5 444 Polaków (18,6%), 18 843 Białorusinów (64,6%), 4 160 Rosjan (14,2%). Liczba Polaków mieszkających w mieście wynosi ok. 32%, na wsi 68%. Na przykładzie wybranej kategorii, a mianowicie nazw istot młodych, przedstawiono zasób formantów tworzących wspomniane nazwy (zarówno charakterystyczne dla badanego obszaru, jak i mniej liczne czy jednostkowe, powstałe pod wpływem języków obcych), a także pokazano różnorodność form współfunkcjonujących na badanym terenie oraz podano frekwencję poszczególnych typów słowotwórczych.